

ИЗВОРНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

РАД БОСАНСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКОГ САБОРА 1910-1914.
ГОДИНЕСања Савић¹*Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву*

Апстракт: Уставни период у Босни и Херцеговини започео је 1910. године доношењем Земаљског устава (штатута) и трајао је до избијања Првог светског рата 1914. године. То је уједно и период када долази до значајних политичких престројавања изазваних различитим приступом политичких група појединим питањима која су имала друштвени, економски, социјални, национални и на крају државноправни карактер. Такође, долази и до заоштравања националних и професионалних односа. Збивања у Сабору су се врло често одражавала и на политичку ситуацију у земљи. Политички сукоби у Сабору су коришћени од стране Земаљске владе и заједничког министарства финансија у циљу обезбеђења аустроугарских интереса.

Кључне речи: сабор, избори, странке.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Све до 1910. године аустроугарска власт није пружала никакву могућност становништву Босне и Херцеговине да делује организовано кроз одговарајуће представничко тело. Та прилика се појављује тек са доношењем Земаљског устава. Наиме, Земаљским уставом је било предвиђено постојање Сабора који би чиниле две категорије посланика: вирилни (20) и изабрани (72).

Упркос одређеним замеркама које су изношене на начин расподеле вирилних мандата, након провођења првих избора Сабор је и званично формиран. Његово деловање у периоду 1910-1914. године обележила је скромна законодавна делатност и профилисање различитих национално-

¹ Доцент на Правном факултету Универзитета у Источном Сарајеву, sanja.savic@pravni.ues.rs.ba.

политичких група које су постепено еволуирале у правцу модерних политичких партија.

Кроз рад ће бити представљене политичке групе које су чиниле Сабор, њихови ставови у погледу најважнијих националних, конфесионалних и државноправних питања, као и промене које су с тим у вези настајале како у њиховим унутрашњим, тако и у међусобним односима.

2. САБОРСКИ ИЗБОРИ

Октроисањем Земаљског устава 17. фебруара 1910. године означен је почетак нове етапе у политичком животу Босне и Херцеговине. Иако незадовољни његовим одредбама, босанскохерцеговачки политичари су прихватили наметнути устав као „базу за будући рад“.

Како је према уставу и закону био предвиђен конфесионални облик политичког представљања,² свака од три највеће конфесије у Босни и Херцеговини је имала и своје политичке странке. Тако се као представник већинског дела православних Срба издвојила Српска народна организација, код муслимана највећу подршку је имала Муслиманска народна организација, док су католици били подељени између Хрватске народне заједнице и Хрватске католичке удруге.

Српска народна организација иако *de facto* подељена на три унутарстраначке групе донела је одлуку да на изборима иступи као јединствена политичка странка.³ Захваљујући чињеници да прорежимска Српска народна самостална странка др Лазара Димитријевића није уживала велику подршку српске јавности, Српска народна организација је на прве саборске изборе излазила неоптерећена могућношћу значајнијег цепања бирачког тела. Већ унапред је било јасно да ће се већина православних Срба определити за ову страначку опцију.

Насупрот томе муслиманско и католичко бирачко тело је имало могућност да унутар своје конфесије бира између неколико страначких опција. Осим Муслиманске народне организације међу муслиманима су деловале још две странке. Муслиманска самостална (напредна) странка је покушала да искористи то што МНО није учествовала у уставној анкети и што је била политички неактивна до пред проглашење устава, те да на своју страну придобије муслимански живаљ. У том циљу је чак приступила и сопственој реформи мењајући не само назив странке него и њен програм.

² Суад Арнаутовић, *Политичко представљање и изборни систем у Босни и Херцеговини у XX стољећу* (Сарајево: Promoculit, 2009), 413.

³ Реч је о групама окупљеним око часописа „Српска ријеч“, „Народ“ и „Отаџбина“.

Иако се одрекла своје дотадашње прохрватске политике странка није успела да потисне утицај који је међу муслиманима имала Муслиманска народна организација.

Ни група „демократа“ окупљена око Османа Ђикића, такође, није представљала значајнију претњу Муслиманској народној организацији. Иако ове странке нису могле озбиљније да угрозе примат који је Муслиманска народна организација имала међу муслиманским становништвом, оно је на прве саборске изборе ипак изашло подељено.

Деловање две политичке опције унутар католичке конфесије такође је за последицу имало подељеност бирачког тела. И Хрватска народна заједница и Хрватска католичка удруга су настојале да својим предизборним политичким програмом привуку на своју страну што већи број присталица. При томе је ХНЗ посебну пажњу посвећивала проблемима радника и сељака, те проширивању грађанских права и слобода. Приликом састављања кандидатских листа обе странке су водиле рачуна о томе да се на њима појаве лица која уживају највећи углед и поверење.⁴

Тако су на првим саборским изборима своје кандидате имали: Одбор 39-орице (СНО), Муслиманска народна организација, Муслиманска самостална странка, Хрватска народна заједница и Хрватска католичка удруга. И Социјалдемократска странка је, упркос томе што јој изборни систем није пружао могућности за успех, на првим саборским изборима имала своја два кандидата (Иван Саламуновић и Саво Капор).⁵

У складу са законским одредбама Земаљска влада је 24. марта 1910. године донела одлуку о расписивању првих саборских избора за период 18-28. маја исте године. Том приликом је утврђено и да ће се избори у трећој курији одржати 5/18. маја, у другој 10/23. маја, у другом разреду прве курије 12/25. маја, а у првом разреду прве курије 15/28. маја 1910. године.⁶

Укупан број уписаних бирача за прве саборске изборе био је 402.164, од чега је српско-православних било 173.127 (43,05%), муслимана 137.365 (34,15%), католика 88.929 (22,21%). Остали бирачи, њих 2.744 (0,59%) били су Јевреји или припадници конфесија које нису добијале мандат.⁷

У првом изборном разреду прве курије право да бира имало је 399 бирача. Од тога је било 342 муслимана, 34 српско-православних, 14 римокатолика и 9 осталих. Други изборни разред исте курије је имао укупно

4 Лука Ђаковић, *Политичке организације босанскохерцеговачких католика Хрвата* (Загреб: Глобус, 1985), 345-349.

5 Цевад Јузбашевић, „Земаљски устав – састав и дјелокруг Сабора“, *Национално-политички односи у босанскохерцеговачком Сабору и језичко питање (1910-1914)*, књига LXXIII (1999): 42-43; „Вечерњи сарајевски лист“ бр. 115, 16. мај 1910. године.

6 „Сарајевски лист“ бр. 79, од 2. априла 1910. године.

7 „Вечерњи сарајевски лист“ бр. 90, од 15. априла 1910. године.

6.467 бирача, од чега је било 3.129 римокатолика, 1.676 муслимана, 1.273 српско-православних и 389 осталих. Укупан број бирача у другој курији је био 47.725. Од тог броја на муслимане је отпадало 29.555, српско-православне 8.874, римокатолике 7.585, Јевреје 1.620 и на остале 91. Активно бирачко право у трећој курији имало је 347.573 лица. Од тога је било 162.980 српско-православних, 105.734 муслимана, 78.215 римокатолика и 644 остали.⁸

Да изборни систем није обезбеђивао једнако бирачко право најбоље се види када се упореди број мандата у појединим куријама са бројем уписаних бирача. Тако је у првом разреду прве курије на 399 бирача долазило 5 мандата, док је у другом разреду на 6.467 бирача отпадало 13 мандата. Уколико посматрамо прву курију као целину видећемо да је 6.866 бирача бирало 18 посланика, у другој курији 47.725 бирача је бирало 20 посланика и на крају у трећој курији је 347.573 бирача бирало 34 посланика. То значи да је у првој курији један мандат долазио на 381 бирача, у другој на 2.386 бирача, а у трећој на 10.223 бирача. Дакле, глас једног бирача из прве курије је вредео шест пута више од гласа бирача из друге курије и двадесет шест пута више од гласа из треће курије.

Посматрано према конфесијама изборна статистика показује да је у првој курији на 2.018 муслимана долазило 6 мандата, на 1.307 српско-православних 8 мандата, а на 3.143 католика 4 мандата. Дакле, један мандат је ишао на 336 муслиманских бирача, 163 српско-православна бирача и 785 католичких бирача. Уколико се гледа према изборним разредима у првом разреду је на 342 муслимана долазило 5 мандата, тј. на 68 бирача ове конфесије је отпадио један мандат. Када је реч о другом разреду, на 3.129 римокатолика су ишла 4 мандата, на 1.676 муслимана 1 мандат и на 1.273 српско-православних 8 мандата. То значи да је један католички мандат долазио на 782 бирача, муслимански на 1.676 и православни на 159 бирача ове конфесије.

У другој курији су муслимани имали девет, српско-православни и католици по пет и Јевреји један мандат. Имајући у виду број бирача подељених према конфесијама у овој курији можемо закључити да је један муслимански мандат долазио на 3.284 бирача, српско-православни на 1.775 и католички на 1.517 бирача. Такође, у овој курији су и Јевреји којих је било 1.620 добијали један мандат.

Трећа курија је обухватала сеоско становништво. Према подацима у овој курији је било 162.980 српско-православних, 105.734 муслимана и 78.215 католика. При томе су српско-православни добијали осамнаест

⁸ „Вечерњи сарајевски лист” бр. 94, од 20. априла 1910. године.

мандата, што значи да је један мандат ишао на 9.054 бирача ове конфесије. Муслимани су добили девет мандата, тј. један мандат на 11.748 бирача, док су католици имали седам мандата, односно, добили су један мандат на 11.174 бирача.

Међутим, уколико се узме укупан број бирача сваке од конфесија понаособ у све три курије и подели са укупним бројем мандата које је свака конфесија добила видећемо да је један мандат ишао на 5.721 муслиманског бирача, 5.586 српско-православних бирача и 5.559 католичких бирача. Овај, скоро уједначен број показује нам да је влада настојала да очува равнотежу између различитих национално-конфесионалних група.

Резултати првих саборских избора су показали да је Српска народна организација добила све српско-православне мандате (31), Муслиманска народна организација све муслиманске (24), док је у погледу католичких мандата 12 припало Хрватској народној заједници, а 4 Хрватској католичкој удрузи.⁹ За представника Јевреја био је изабран сефард Јешуа Салом, који се крајем године одрекао мандата због „унутрашњих свађа“ међу Јеврејима.¹⁰ Социјалдемократска странка није добила ниједан мандат. Међутим, у Сабор је ипак ушао један радник. Реч је о Петру Мрљићу, кандидату Хрватске католичке удруге.¹¹

Када је реч о вирилним члановима сабора три највеће конфесије су биле подједнако заступљене, док је за јеврејску конфесију било предвиђено само једно место.¹² Међутим, и то једно место је остало упражњено, што је др Вита Алкалај образложио запостављеношћу јеврејске заједнице приликом доделе субвенција. У сабору се као вирилни члан ипак нашао један Јевреј – др Мориц Роткоп (Moritz Rotkopf). Он је, међутим, у сабор ушао као председник Адвокатске коморе, а не као представник јеврејске заједнице.

Међу изабраним посланицима Српске народне организације било је 24 интелектуалца, 3 трговца, 3 велепоседника и 1 газда, док је код муслимана било 14 велепоседника, 3 поседника и 7 интелектуалаца. Од 12 посланика Хрватске народне заједнице њих 10 су били интелектуалци, док су преостала двојица били велепоседник и поседник. Двојица посланика Хрватске католичке удруге су били клерици, један је био интелектуалац и један радник.¹³

9 Јузбашић, „Земаљски устав – састав и дјелокруг Сабора“, 43; „Вечерњи сарајевски лист“ бр. 144, 15. јуна 1910. године.

10 Џевад Јузбашић, „Неколико напомена о Јеврејима у Босни и Херцеговини у доба аустроугарске управе“, *Политика и привреда у Босни и Херцеговини под аустроугарском управом*, књига CXVI (2002): 380.

11 Јузбашић, „Земаљски устав – састав и дјелокруг Сабора“, 43.

12 „Вечерњи сарајевски лист“ бр. 144. 15. јун 1910. године.

13 Јузбашић, „Земаљски устав – састав и дјелокруг Сабора“, 44-45.

Дакле, када је реч о социјалној структури у Сабору је преовладала интелигенција. Тако је од укупног броја саборских посланика овој категорији припадало 64 лица, тј. 45 изабраних и 19 вирилних посланика. То значи да је удео интелигенције у целокупном саставу Сабора био 69,56%. При томе је на духовну интелигенцију отпадало 22,82% односно 21 посланичко место. Од тога је било 15 вирилиста и 6 изабраних посланика. Поредећи конфесионалну припадност духовне интелигенције са укупним бројем посланичких места које је припадало одређеној конфесији може се закључити да је код православних на ову категорију отпадало 22,22%, код католика 33,33%, а код муслимана свега 17,24%. Са друге стране, међу световном интелигенцијом су најбројнији били правници. Тако је међу изабраним посланицима било четрнаест адвоката, односно адвокатских приравника.¹⁴

Осим интелигенције међу посланицима је било и 19 крупних земљопоседника и 5 земљопоседника, што је представљало укупно 26,08% од укупног броја саборских чланова. У овој категорији најбројнији су били муслимани (17), затим следе православни Срби (5) и на крају католици (2).¹⁵

3. НАЦИОНАЛНО-ПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ У САБОРУ

Одмах после проведених избора Босну и Херцеговину је посетио Фрањо Јосиф. За време свог боравка у Сарајеву (30. мај-3. јун) он је донео одлуку и о сазивању Сабора.¹⁶

Приликом отварања сабора 15. јуна 1910. године земаљски поглавар барон Маријан Варешанин је саопштио одлуку Његовог Величанства о именовању чланова председништва. Тако су у прво саборско председништво именовани Алибег Фирдус као председник Сабора, и Војислав Шола и Никола Мандић као подпредседници. Међутим, како је А. Фирдус због болести био спречен да учествује у саборском раду дужност председника је обављао В. Шола.¹⁷

Већ на самом почетку саборског рада посланици су упутили оштру критику на рачун раније апсолутистичке владавине. Тако је посланик др Милан Сршкић на петој седници истакао да су велике наде које је народ полагао у уставни живот и грађанске слободе замењене великим разоча-

¹⁴ *Ibid.*, 44.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ „Сарајевски лист“ бр. 131, 2. јун 1910. године; Хамдија Крешевљаковић, *Сарајево за вријеме аустроугарске управе (1878-1918)* (Сарајево, 1969), 85.

¹⁷ „Вечерњи сарајевски лист“, бр. 144, 15. јун 1910. године.

рењем након његовог проглашења. Тим поводом је на истој седници усвојена и резолуција којом је затражено проширење уставних права и слобода.¹⁸

Подржавајући резолуцију др Никола Мандић је нагласио да су недостаци устава последица и дуалистичке структуре Монархије при чему се све трзавице и кризе између обје владе преносе и на Босну и Херцеговину. Посланик Јозо Сунарић је у свом говору посебно апострофирао питање држављанства, наводећи да је уставом становницима Босне и Херцеговине ово право одузето: *„Ми, господо, читав народ у Босни и Херцеговини немамо никаква држављанства, ми смо деградирани испод најнижег индивидуа азијатских пространих пољана. Ми имадемо на мјесто тога један сурогат, измишљен и успостављен у најмодерније доба, који у осталом знаност није никада одобрила и неће га никада одобрити, ми имадемо quasi сурогат држављанства, босанско-херцеговачко земаљско припадништво.“*¹⁹

Међутим, упркос чињеници да је устав био непотпун и да су саборска овлаштења била ограничена, посланици су сматрали да је потребно максимално искористити она права која су њиме гарантована, при чему су изразили и спремност за сарадњу са Земаљском владом.²⁰ Наравно, и у даљем саборском раду биле су приступне тенденције ка проширењу саборских права, реформи саборског пословника и изборног система, проширењу уставних права, аутономији Босне и Херцеговине итд.

Почетак саборског рада обележен је не само критичким ставом према аустроугарској управи и наметнутом уставу, него и слогом свих национално-политичких група које су га чиниле. Тако је *„у духу народног јединства Срба и Хрвата“* остварена и сарадња између Српског посланичког клуба и Хрватске народне заједнице.²¹ Спремност на сарадњу са Србима водила је челнике ХНЗ-е и ка подстицању српског настојања за аутономијом Босне и Херцеговине.²² Међутим, за разлику од др Николе Мандића који је истицао да су Срби и Хрвати *„једни по крви, једни по језику, а разни по имену“*, бискуп др Иван Шарић је заузео потпуно другачији став. Иступајући испред Хрватске католичке удруге др Шарић је нагласио да се залаже за аутономију Босне и Херцеговине која би у оквиру Хабзбуршке монархије била припојена Хрватској, те да његова странка не би признавала *„на те-*

18 Архив Босне и Херцеговине (АБХ), Стенографски извјештај, год. 1910, засједање I, свезак I, сједница V, 34-39.

19 *Ibid.*, 42 и 49.

20 Јузбашевић, „Земаљски устав – састав и дјелокруг Сабора“, 55.

21 АБХ, Стенографски извјештај, год. 1910, засједање I, свезак I, сједница V, 43.

22 Зоран Гријак, „О почецима дјеловања Хрватске народне заједнице и Хрватске католичке удруге у парламентарним увјетима“, *Хисторијска трагања*, 7 (2011): 92.

*риторији краљевства Хрватске никоје друго име, никоји други народ и никакве амблеме до ли хрватских...*²³

Изјава бискупа Шарића је изазвала бројна негодовања у сабору. Ог-рађујући се од таквог става и иступајући из Хрватске католичке удруге др Виктор Јанкиевич (Viktor Jankiewicz) је изјавио да он не прихвата нега-цију српског народа.²⁴ На изјаву су реаговали и српски и муслимански по-сланици. Тако је посланик Перо Стокановић изјавио да се са посланицима Хрватске католичке удруге неће одржавати никакви односи све док не по-вуку дату изјаву.²⁵ Такође, Дервишбег Миралем је у име Клуба муслиман-ских посланика рекао да преко Шарићевих речи прелазе са презиром, те да њима нико неће говорити којој народности припадају. Осим тога, изнет је протест и против идеје да се Босна и Херцеговина прикључи Хрватској, те да је њихово гесло: „*Босна Босанцима!*“²⁶

Међутим, колико год је изјава бискупа Шарића била провокативна она је у неку руку користила Хрватима. Наиме, како су и посланици Хрватске народне заједнице стајали на становишту Странке права за њих је реакција српских посланика била и више него јасан показатељ да је због различи-тих програмских одређења њихова сарадња немогућа.²⁷ Такође, наведени иступи муслиманских посланика који су са индигнацијом одбацивали идеју о уједињењу Босне и Херцеговине са Троједном краљевином Хрватском представљали су знак да је Хрватској народној зајеници неопходна реви-зија њених програмских начела и тражење компромиса са Хрватском ка-толичком удругом ради формирања јединственог хрватског блока.²⁸

У јесен 1910. године сабор је у мирној атмосфери усвојио неколико владиних законских нацрта. Влади су препоручиване и бројне молбе које су се углавном тичале ерарне земље. Међусобне страначке конфронтације до којих је дошло у каснијем саборском раду биле су резултат различи-тих политичких интереса и гледишта на поједина питања која су се тре-бала наћи на дневном реду. Свакако најзначајнија од њих били су језичко и аграрно питање, јер су управо она на површину избацила националне,

23 АБХ, Стенографски извјештај, год. 1910, засједање I, свезак I, сједница XIV, 352-353.

24 „*И ја стојим на становишту Старчићеве странке права, која тражи спојење ове земље са мајком Хрватском, али неизвајам из њега интолеранције и нагације једног животоснажног срп-ског народа. Ова разлика у програму ми је поводом, да сам иступио из Хрватске католичке удру-ге.*“ *Ibid.*, 353.

25 *Ibid.*, 355.

26 АБХ, Стенографски извјештај, год. 1910, засједање I, свезак I, сједница XV, 370.

27 Гријак, „О почецима дјеловања Хрватске народне заједнице и Хрватске католичке удруге у пар-ламентарним увјетима“, 93.

28 *Ibid.*, 94.

конфесионалне и државноправне проблеме који су постојали између три народне групе.

Наиме, поводом аграрног питања је постојао очигледан сукоб између Срба и муслимана управо због чињенице да је највише кметова било међу српским сељацима, док су међу беговима у великој већини били муслимани. По природи ствари то је требало да приближи Србе и Хрвате. У националном погледу требало је тражити компромис између Хрвата и Срба, јер су муслимани као анационална група били по страни. Ово питање је највише дошло до изражаја управо приликом расправе о језичком закону, када су Хрвати желели да кроз назив језика („хрватски или српски“) својим хрватством предњаче испред српства. Питање државноправног положаја Босне и Херцеговине је такође било нешто око чега није постојала сагласност између три групе. Док су Срби и муслимани били за аутономију, Хрвати су кроз позивање на своје државно право истицали тежњу ка уједињењу са Хрватском.²⁹

Упркос томе што није успела да са својим представницима уђе у Сабор Социјалдемократска странка је у овом периоду, такође, била политички активна. На јавним зборовима које је странка организовала најчешће се говорило о актуелним питањима попут уставних права, аграра, социјалног стања итд. Том приликом су изгласаване и резолуције које су касније подношене Сабору.³⁰

Друго саборско заседање отпочело је 2. октобра 1911. године. Заседање је отворио нови земаљски поглавар Оскар Поћорек „*кратким натегнутим говором, који је изговорен тако, као да хоће да се спрема и са Сабором и са језиком, којим је свој говор држао.*“³¹ Иако је влада настојала да поред хрватско-муслиманске коалиције на своју страну придобије и један део Срба, те тако створи провладину групу од припадника све три конфесије, врло брзо се показало да је таква комбинација нереална. Наиме, до кризе у саборском раду дошло је већ приликом формирања одбора. Том приликом је Српски клуб, због мајоризације коју је према њему вршила хрватско-муслиманска коалиција, честим напуштањем седница ометао рад сабора, што је подстакло приче и о његовом могућем распуштању.³²

Крајем 1911. године долази и до сукоба на релацији Сабор – аустроугарска управа, чему је као повод послужио инвестициони програм и начин његове реализације. Том приликом сабор је изнео бројне захтеве који су

29 „Српска ријеч“, бр. 18, од 8. фебруара 1911. године.

30 Тодор Крушевац, „Политички оквири Босанског устава из 1910. године“, *Преглед*, 10 (1955): 363.

31 „Отаџбина“ бр. 99, од 4. октобра 1911. године.

32 Крушевац, „Политички оквири Босанског устава из 1910. године“, 367.

се тицали политичких, привредних и државноправних питања и изразио је незадовољство начином на који је третиран од стране управе.

Сукоби са владом су настављени и током 1912. године. Земаљски савет је већ у марту затражио од министра Билинског (Leon Bilinski) ревизију Устава, саборског пословника, изборног реда, као и успостављање одговорне владе. Међутим, како су били свесни да је у датим околностима немогуће инсистирати на успостављању одговорне владе затражено је да се бар нека врховна места у управи попуне домаћим стручним кадром. До продубљивања кризе долази након што је буџетски одбор одбио буџет за 1912. годину.³³

Друго заседање је закључено царским указом од 4. јула, а свој рад Сабор је наставио тек 22. октобра када је сазван у треће заседање. Међутим, већ у новембру долази до поновног заоштравања односа на релацији Влада – српски посланици. Разлог је била декларација која је поводом избијања српске војске на Јадран објављена у српској штампи од 16. новембра. Декларацију, која је оцењена као акт велеиздаје потписали су сви српски посланици изузев митрополита Летице.³⁴

Због кризе коју је изазвало језичко питање саборска заседања су после XXI седнице од 18. децембра 1912. године одложена. Како је ускоро дошло до скадарске кризе и увођења ванредних мера, треће саборско заседање је закључено царевом одлуком од 4. маја 1913. године.³⁵

Година 1912. је била значајна и за босанскохерцеговачку управу. Наиме, изменама у статусу цивилног адлатуса и проширењем компетенција поглавара Земаљске владе долази до спајања војне и цивилне власти у Босни и Херцеговини. Самим тим је дошло и до јачања централне власти, што је у крајњој мери водило тзв. „прикривеном апсолутизму“.³⁶ Битно је поминути да је ово преношење цивилне управе на војног поглавара извршено без знања Сабора.

Након окончања скадарске кризе и укидања ванредних мера поново долази до кризе на босанскохерцеговачкој политичкој сцени. У склопу припрема за поновно покретање саборског рада у јесен 1913. године вођени су и преговори у циљу формирања радне већине. Чињеница да је влада сматрала неприхватљивим већину тачака које је у свом програму изложио др Милан Сршкић имала је за последицу да се група од дванаест српских

33 Цевад Јузбашић, „Инвестициони програм, саборски захтеви и криза због језичког питања – хрватско-српски односи и Балкански рат“, *Национално-политички односи у босанскохерцеговачком Сабору и језичко питање (1910-1914)*, књига LXXIII (1999): 119-121.

34 Хамдија Капићић, „Превирања у аустро-угарској политици у Босни и Херцеговини 1912. године“, *Гласник Архива и друштва архивиста Босне и Херцеговине*, I (1961): 236-237.

35 Крушевац, „Политички оквири Босанског устава из 1910. године“, 372.

36 Капићић, „Превирања у аустро-угарској политици у Босни и Херцеговини 1912. године“, 229.

посланика окупљених око „Српске ријечи“ одрекла својих мандата.³⁷ Иначе, програм је требао да послужи као основа за рад саборске коалиције.³⁸

Након овог изненадног полагања мандата Билински и Поћорек су довели одлуку да Сабор неће бити распуштен, него да ће упражњена места бити попуњена расписивањем накнадних избора. Том приликом је заузето и становиште по коме се путем владиног утицаја требало обезбедити да бар један део мандата припадне оним лицима која би била вољна да сарађују са хрватско-муслиманском коалицијом.³⁹

На накнадним изборима одржаним у периоду 8-10. децембра 1913. године највише мандата је припало Српској народној странци на челу са Данилом Димовићем.⁴⁰ Осим тога, три мандата су добили кандидати које је подржавала како Димовићева странка, тако и влада. Опозиција је освојила свега три мандата, од чега је два добила група око „Отаџбине“, а један самостални кандидат.⁴¹

Овакви резултати саборских избора су итекако одговарали влади која је недуго потом приступила формирању радне већине. Пошто је претходно постигла договор са групом око Данила Димовића, влади је преостало само да исти споразум постигне и са посланицима хрватског и муслиманског саборског клуба. До тога је дошло већ 17. децембра, када је министар Билински у Бечу са представницима ова два клуба потписао одговарајући споразум. Тиме је омогућен и почетак четвртог саборског заседања.⁴²

Писмом од 20. децембра 1913. године цар је сазвао Сабор у четврто заседање за 29. децембар. Приликом свечаног отварања саборског заседања српска опозиција је због присуства генерала Поћорека, кога је иначе сматрала главним кривцем за увођење ванредних мера, демонстративно напустила седницу.⁴³ У знак подршке српској опозицији су се придружила и тројица хрватских опозиционих посланика.⁴⁴

37 „Српска ријеч“ бр. 195, од 23. септембра 1913. године.

38 Цевад Јузбашећ, „Реформни планови – тешкоће у образовању саборске радне већине“, *Национално-политички односи у босанскохерцеговачком Сабору и језичко питање (1910-1914)*, књига LXXIII (1999): 170-172.

39 *Ibid.*, 174.

40 Након ових избора посланичког мандата се одрекао и књижевник Светозар Ђоровић. Као образложење је навео да „не жели да и даље заступа оне исте бираче који након изнимног стања упереног против српског народа, дадоше већину кандидационој листи Земаљске владе.“ „Народ“ бр. 354, 20. децембра 1913. године.

41 Јузбашећ, „Реформни планови – тешкоће у образовању саборске радне већине“, 185.

42 *Ibid.*, 186.

43 Том приликом је Васиљ Грђић обраћајући се Поћореку изјавио: „Жари, пали удбински диздору, - док и твојој кули реда дође.“ „Народ“ бр. 356, 29. децембар 1913. године

44 Крушевац, „Политички оквири Босанског устава из 1910. године“, 376.

На свечаној седници је за председника сабора именован Сафвет бег Башагић, а за подпредседнике Данило Димовић и Никола Мандић.⁴⁵ Међутим, након што је Мандић 24. марта 1914. године именован за заменика земаљског поглавара на његово место је дошао Јозо Сунарић. Захваљујући чињеници да је влада имала подршку већине, саборски рад је током прве половине 1914. године текао неометано.

Сарајевски атентат од 28. јуна 1914. године је створио нову политичку климу у Босни и Херцеговини, што се неминовно одразило и на саборски рад. И док је министар Билински сматрао да Сабор треба да настави са својим радом чим дође до смиривања ситуације, земаљски поглавар Поћорек је био мишљења да саборско заседање треба закључити.⁴⁶ Исти став као и Поћорек заузела је и конференција којој су осим чланова Земаљске владе присуствовали и Башагић и Сунарић испред саборског председништва, као и представници странака радне већине.⁴⁷

Занимљиво је то што је влада залажући се за распуштање Сабора изнела став да следећи избори треба да буду одржани на основу новог изборног закона који не би био заснован на конфесионалном принципу. Разлог таквом ставу био је то што је постојећа подела по конфесионалном принципу за последицу имала то да су у Сабор долазили најрадикалнији елементи из све три конфесије.⁴⁸

Заједничко министарство рата је у ноти упућеној Заједничком министарству финансија 2. јула 1914. године затражило да се суспендује Закон о управи земљом, распусти Сабор, те забрани делатност политичких партија.⁴⁹ Одлуку о закључењу саборског заседања донео је Франц Јозеф I 9. јула. Тако је жалобна саборска седница одржана након атентата уједно била и његова последња седница. Већ 26. јула су уведене ванредне мере, а два дана касније је и објављен рат. Сабор је распуштен царским патентом 6. фебруара 1915. године.⁵⁰

Следствено ситуацији у Босни и Херцеговини је наново успостављен апсолутистички режим који су милитаристички кругови искористили да се путем војних судова и велеиздајничких процеса обрачунају са против-

45 Цевад Јузбашић, „Усвајање језичког закона у Сабору и политички односи до краја саборске дјелатности“, *Национално-политички односи у босанскохерцеговачком Сабору и језичко питање (1910-1914)*, књига LXXIII (1999): 193.

46 *Ibid.*, 209-210.

47 *Ibid.*, 210.

48 *Ibid.*, 211.

49 Лука Паковић, „Комбинација мађарских политичких фактора 1915. године око прикључења Босне и Херцеговине Угарској“, *Прилози*, 16 (1979): 106.

50 Јузбашић, „Усвајање језичког закона у Сабору и политички односи до краја саборске дјелатности“, 214.

ницима аустроугарске политике. Самим тим је и окончан период четворогодишње уставне владавине у Босни и Херцеговини. Иако краткотрајан, уставни период у Босни и Херцеговини је представљао значајну етапу у развоју политичких односа. Осим скромне делатности у области законодавства, Сабор је омогућио и профилисање различитих национално-политичких група које су постепено еволуирале у правцу модерних политичких партија.⁵¹

4. ХРВАТСКО-МУСЛИМАНСКА КОАЛИЦИЈА

Иако су на саборском заседању 1910. године посланици Хрватске народне заједнице стајали на становишту о јединству Срба и Хрвата, почетком 1911. године они одступају од тог става истичући да је јединство са Србима немогуће због њиховог односа према хрватском државном праву, тачније према питању аутономије Босне и Херцеговине.⁵² Са друге стране опречни ставови српске и муслиманске стране у погледу аграра представљали су повољну околност за Хрватску народну заједницу. Видевши могућност да кроз коалицију са муслиманима, која би у сабору представљала већину, остваре сопствене политичке интересе они напуштају принцип обавезног откупа кметова који су до тада заступали.

Муслимански посланички клуб и посланици обе хрватске политичке партије су 31. марта 1911. године закључили пакт о политичкој сарадњи. Најзначајније тачке тог пакта биле су оне које су се тичале аутономије Босне и Херцеговине, језичког и аграрног питања. Муслимански став по питању „аутономије Босне и Херцеговине у каквом год државно-правном склопу Хабзбуршке монархије“ ишао је на руку хрватским државноправним тежњама. Међутим, иако су муслимани на овај начин фактички пристајали и на евентуално тријалистичко преуређење монархије, они нису одступали од аутономног статуса Босне и Херцеговине. Затим, муслимански посланици су се обавезали да ће подржати хрватски нацрт језичког закона, док су Хрвати за узврат пристали на владин предлог о факултативном откупу кметова.⁵³

Због уласка у коалицију са хрватским посланицима из Муслиманског клуба је иступио одређени број посланика који је формирао посебну политичку групу на челу са Дервишбегом Миралемом. Та група је наставила

51 *Ibid.*, 215.

52 Цевад Јузбашић, „Хрватско-муслимански пакт и нови распоред политичких снага“, *Национално-политички односи у босанскохерцеговачком Сабору и језичко питање (1910-1914)*, књига LXXIII (1999): 79-80.

53 *Ibid.*, 85-86.

сарадњу са Србима.⁵⁴ Са друге стране, сарадња Муслиманског саборског клуба са Хрватима је омогућила приближавање Муслиманске народне организације и Муслиманске самосталне странке. Преговори о њиховом уједињењу вођени су 3. и 4. августа 1911. године. У преговорима су испред Муслиманске народне организације учествовали Рифат бег Сулејманпашић, Сафвет бег Башагић, Дервиш бег Миралем и Шериф Арнаутовић, док су испред Муслиманске самосталне странке присуствовали Адемага Мешиић, Хамид бег Цинић, Шемси бег Салихбеговић и Хакија Хаџић.⁵⁵ Преговори су резултирали спајањем странака и настанком Уједињене муслиманске организације.⁵⁶ Након овог уједињења група посланика око Дервишбега Миралема је почевши од јесени 1911. године почела да се представља као некадашња Муслиманска народна организација.⁵⁷

И код Хрвата је дошло до спајања две саборске фракције. Иако је до званичног спајања Хрватске народне заједнице и Хрватске католичке удруге дошло тек у јуну 1912. године посланици ових странака су још од јесени 1911. године деловали у истом саборском клубу.⁵⁸ Странке су се на фузију обавезале на састанку свеправашког већа одржаном у јануару 1912. године у Загребу, али је тек на састанку врховне управе Странке права у јуну исте године било проглашено распуштање ХКУ и прелазак њених чланова у ХНЗ. До формалног уједињења дошло је у Хрватском клубу у Сабору 7. јуна исте године.⁵⁹ Тројица посланика ХНЗ (Ђуро Џамоња, Вјекослав Јелавић, Лука Чабрајић) нису пристали на ову фузију, тако да су се придружили саборској опозицији.⁶⁰ Током 1914. године долази до сукоба унутар хрватског саборског клуба, што свакако није одговарало аустроугарској управи.

Блокирањем саборског рада у априлу 1911. године приликом расправе о аграрном закону посланици хрватско-муслиманске коалиције су желели да постигну његово распуштање и расписивање нових избора. Веровали су да ће на тај начин група муслиманских посланика окупљена око Дервишбега Миралема бити одстрањена из Сабора.⁶¹

До сукоба између хрватско-муслиманске коалиције и групе око Дервишбега Миралема долази поново у јесен 1911. године када се као про-

54 *Ibid.*, 88.

55 „Мусават“ бр. 52, од 10. августа 1911. године.

56 „Мусават“ бр. 54, од 16. августа 1911. године.

57 Јузбашић, „Хрватско-муслимански пакт и нови распоред политичких снага“, 95-97.

58 *Ibid.*, 97.

59 Гријак, „О почецима дјеловања Хрватске народне заједнице и Хрватске католичке удруге у парламентарним увјетима“, 96.

60 Мирјана Гросс, „Хрватска политика у Босни и Херцеговини од 1878. до 1914.“, *Хисторијски зборник*, XIX-XX/1966-67 (1968): 51-52.

61 Јузбашић, „Хрватско-муслимански пакт и нови распоред политичких снага“, 90.

блем поставило питање представништва ове групе у саборским одборима. Коалиција се оштро супротставила идеји да се представници Миралемове групе нађу у саборским одборима јер се плашила да ће због тога она изгубити већину. Сукоб између њих је довео и до реакције министра Буријана који је 21. октобра добио одлуку од цара да се саборско заседање одложи у случају да у скорије време не почне са нормалним радом. Међутим, убрзо се дошло до компромисног решења и то тако што је Миралемова група добила једно место у буџетском одбору, али је број чланова тог одбора био повећан тако да већина коју је имала хрватско-муслиманска коалиција није била угрожена.⁶²

5. РАСПАД СРПСКОГ ПОСЛАНИЧКОГ КЛУБА

Чињеница да су српски посланици у Сабору били подељени на три унутарстраначке струје врло брзо је показала своје лоше стране. Наиме, крајем 1910. и почетком 1911. године долази до постепеног распада Српског посланичког клуба. Из клуба је најпре у јесен 1910. године иступио Петар Кочић, да би му се касније придружили и Симо Ераковић, др Ристо Божић и др Живко Њежић.⁶³

Иницијална каписла која је означила почетак краја Српског саборског клуба било је гласање о владином предлогу аграрног закона. Иако су у почетку били на становништу о облигаторном откупу кметова српски посланици су променили своје мишљење и приликом саборског гласања одлучили да подрже владин предлог. Само је један, мањи део српских посланика био против предлога, али је и то противљење представљало политичку представу намењену бирачком телу.⁶⁴

Оптуживши Српски клуб да је одступио од обећања датих народу група посланика окупљена око Петра Кочића је у јесен 1911. године формирала засебан саборски клуб под називом „Отаџбина“. Став групе је био да остаје на програмским начелима Српске народне организације из 1910. године и да ће се у свом будућем раду залагати за аутономију Босне и Херцеговине, као и да ће наставити своју борбу за облигатни откуп кметова.⁶⁵

62 Цевад Јузбашић, „Проблем озакоњења званичног назива народног језика и употребе писма“, *Национално-политички односи у босанскохерцеговачком Сабору и језичко питање (1910-1914)*, књига LXXIII (1999): 99.

63 Цевад Јузбашић, „Покретање језичког питања у Сабору – Аграрно питање и појава хрватско-муслиманског блока“, *Национално-политички односи у босанскохерцеговачком Сабору и језичко питање (1910-1914)*, књига LXXIII (1999): 76.

64 Јузбашић, „Хрватско-муслимански пакт и нови распоред политичких снага“, 92.

65 *Ibid.*, 93.

Средином 1912. године долази до дефинитивног распада Српског саборског клуба на групу окупљену око часописа „Српска ријеч“ и групу око часописа „Народ“. Непосредан повод за то била је изјава подпредседника клуба Милана Сршкића да је не само он, него и већина Српског клуба за владину радну већину. Тако је дошло до поделе српских посланика на две струје – провладину и опозициону.⁶⁶ Такав распоред српских политичких снага био је у складу и са саветима које је министар спољних послова Србије Милован Миловановић пред почетак саборског рада 1910. године давао српским политичарима у Босни и Херцеговини.⁶⁷

6. ЗАКЉУЧАК

Први избори за босанско-херцеговачки Сабор одржани су 1910. године. Том приликом најбоље резултате су оствариле Српска народна организација, Муслиманска народна организација, Хрватска народна заједница и Хрватска католичка удруга. На самом почетку саборског рада посланици су изнели критички став како према аустроугарској управи, тако и према наметнутом уставу. Тражило се проширење уставних права, саборских овлашћења, реформа саборског пословника, као и изборног система. Иако је почетак саборског рада обележен слогом свих национално-политичких група које су га чиниле, временом долази до страначких конфронтација. Оне су настајале као резултат различитих политичких интереса и гледишта на поједина питања која су се требала наћи на дневном реду. Највеће неслагање изазивала су језичко и аграрно питање, као и питање аутономије Босне и Херцеговине. Она су на површину избацила националне, конфесионалне и државноправне проблеме који су постојали између три народне групе. Такве ситуације су Земалска влада и заједничко министарство финансија користили у циљу обезбеђења аустроугарских интереса. У предстојећем периоду долазило је и до сукоба на релацији Сабор – аустроугарска управа. Током свог рада Сабор је осим скромне делатности у области законодавства, омогућио и профилисање различитих национално-политичких група које су постепено еволуирале у правцу модерних политичких партија.

66 Јузбашић, „Проблем озакоњења званичног назива народног језика и употребе писма“, 370-371.

67 Димитрије Ђорђевић, *Царински рат Аустро-Угарске са Србијом 1906-1911* (Београд: Историјски институт, 1962), 570.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Књиге и чланци

- Арнаутовић, Суад. *Политичко представљање и изборни систем у Босни и Херцеговини у XX стољећу*. Сарајево: Promoculit, 2009.
- Гријак, Зоран. „О почецима дјеловања Хрватске народне заједнице и Хрватске католичке удруге у парламентарним увјетима“, *Хисторијска трагања*, 7 (2011).
- Гросс, Мирјана. „Хрватска политика у Босни и Херцеговини од 1878. до 1914“, *Хисторијски зборник*, XIX-XX/1966-67 (1968).
- Ђаковић, Лука. „Комбинација мађарских политичких фактора 1915. године око прикључења Босне и Херцеговине Угарској“, *Прилози*, 16 (1979).
- Ђаковић, Лука. *Политичке организације босанскохерцеговачких католика Хрвата*. Загреб, 1985.
- Ђорђевић, Димитрије. *Царински рат Аустро-Угарске са Србијом 1906-1911*. Београд: Историјски институт, 1962.
- Јузбашевић, Џевад. „Земаљски устав – састав и дјелокруг Сабора“, *Национално-политички односи у босанскохерцеговачком Сабору и језичко питање (1910-1914)*, књига LXXIII (1999).
- Јузбашевић, Џевад. „Инвестициони програм, саборски захтјеви и криза због језичког питања – хрватско-српски односи и Балкански рат“, *Национално-политички односи у босанскохерцеговачком Сабору и језичко питање (1910-1914)*, књига LXXIII (1999).
- Јузбашевић, Џевад. „Неколико напомена о Јеврејима у Босни и Херцеговини у доба аустроугарске управе“, *Политика и привреда у Босни и Херцеговини под аустроугарском управом*, књига CXVI (2002).
- Јузбашевић, Џевад. „Покретање језичког питања у Сабору – Аграрно питање и појава хрватско-муслиманског блока“, *Национално-политички односи у босанскохерцеговачком Сабору и језичко питање (1910-1914)*, књига LXXIII (1999).
- Јузбашевић, Џевад. „Проблем озакоњења званичног назива народног језика и употребе писма“, *Национално-политички односи у босанскохерцеговачком Сабору и језичко питање (1910-1914)*, књига LXXIII (1999).
- Јузбашевић, Џевад. „Реформни планови – тешкоће у образовању саборске радне већине“, *Национално-политички односи у босанскохерцеговачком Сабору и језичко питање (1910-1914)*, књига LXXIII (1999).
- Јузбашевић, Џевад. „Усвајање језичког закона у Сабору и политички односи до краја саборске дјелатности“, *Национално-политички односи у босанскохерцеговачком Сабору и језичко питање (1910-1914)*, књига LXXIII (1999).
- Јузбашевић, Џевад. „Хрватско-муслимански пакт и нови распоред политичких снага“, *Национално-политички односи у босанскохерцеговачком Сабору и језичко питање (1910-1914)*, књига LXXIII (1999).

- Капицић, Хамдија. „Превирања у аустро-угарској политици у Босни и Херцеговини 1912. године“, *Гласник Архива и Друштва архивиста Босне и Херцеговине*, I (1961).
- Крешевљаковић, Хамдија. *Сарајево за вријеме аустроугарске управе (1878-1918)*. Сарајево, 1969.
- Крушевац, Тодор. „Политички оквири Босанског устава из 1910. године“, *Преглед*, 10 (1955).

Периодика

- „Вечерњи сарајевски лист“ бр. 109, 9. мај 1910. године
- „Вечерњи сарајевски лист” бр. 113, 13. мај 1910. године
- „Вечерњи сарајевски лист“ бр. 115, 16. мај 1910. године
- „Вечерњи сарајевски лист” бр. 90, 15. април 1910. године
- „Вечерњи сарајевски лист” бр. 94, 20. април 1910. године
- „Вечерњи сарајевски лист” бр. 144, 15. јуна 1910. године
- „Вечерњи сарајевски лист” бр. 144. 15. јун 1910. године
- „Вечерњи сарајевски лист“, бр. 144, 15. јун 1910. године
- „Мусават“ бр. 52, 10. август 1911. године
- „Мусават“ бр. 54, 16. август 1911. године
- „Народ“ бр. 354, 20. децембра 1913. године
- „Народ“ бр. 356, 29. децембар 1913. године
- „Отаџбина“ бр. 99, 4. октобар 1911. године
- „Сарајевски лист“ бр. 79, 2. април 1910. године
- „Сарајевски лист” бр. 131, 2. јун 1910. године
- „Сарајевски лист“ бр. 77, 12. април 1913. године
- „Српска ријеч“ бр. 18, 8. фебруар 1911. године
- „Српска ријеч“ бр. 195, 23. септембар 1913. године

Остали извори

- Станографски извештаји са сједница Босанскохерцеговачког сабора

THE WORK OF THE BOSNIA AND HERZEGOVINA COUNCIL 1910-1914. YEARS

Sanja Savic⁶⁸

Faculty of Law, University of East Sarajevo

Abstract: The constitutional period in Bosnia and Herzegovina began in 1910 with the enactment of the Earth Constitution and lasted until the outbreak of World War I in 1914. It is also a period when significant political realignments occur, triggered by different approaches of political groups to particular issues that had a social, economic, social, national and, finally, state-law character. Also, there is a sharpening of national and confessional relations. The developments in Parliament were very often reflected in the political situation in the country. Such political contradictions have been very skillfully used by the Land Government and the Joint Ministry of Finance to secure Austro-Hungarian interests.

Keywords: parliament, elections, parties.